

Філологічна компетентність як основа розвитку критичного мислення у міждисциплінарній освіті

Степанець Надія Олександрівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Освіта	378.091.33:81

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18523798>

Анотація. Статтю присвячено теоретичному аналізу філологічної компетентності як базової умови розвитку критичного мислення в системі міждисциплінарної університетської освіти. Вихідною позицією дослідження є розуміння того, що робота з науковим знанням у будь-якій галузі реалізується переважно у текстовій формі, а отже, здатність читати, інтерпретувати та аналітично осмислювати тексти визначає якість навчальної і наукової діяльності незалежно від дисциплінарної належності. У цьому контексті філологічна компетентність постає як метакомпетентність, що виходить за межі вузькопрофесійної гуманітарної підготовки та забезпечує інтелектуальну інфраструктуру міждисциплінарного пізнання.

Обґрунтовано підхід до критичного мислення як міждисциплінарної освітньої метакомпетентності, функціонування якої пов'язане зі здатністю працювати з текстами різної наукової природи з урахуванням їх структурної організації, аргументаційної логіки та контекстуального навантаження. Показано, що недостатній рівень сформованості філологічних умінь у студентів негуманітарних спеціальностей зумовлює репродуктивний характер навчання та ускладнює інтеграцію знань між різними галузями науки.

Особливу увагу приділено аналізу філологічних інструментів розвитку критичного мислення, зокрема аналітичному читанню, роботі з поняттєвим апаратом, дискурсивному та риторичному аналізу, інтерпретації імпліцитних смислів. Доведено, що системне застосування цих інструментів створює умови для переходу від поверхневого засвоєння інформації до її критичного осмислення. Окремо розглянуто трансформацію професійної ролі філолога в сучасному університеті як фасилітатора аналітичних практик і медіатора між дисциплінарними мовами знання. Окреслено перспективи інтеграції філологічної компетентності в освітні програми міждисциплінарного спрямування.

Ключові слова: філологічна компетентність; критичне мислення; міждисциплінарна освіта; аналітичне читання; науковий текст; університетська освіта.

Philological competence as a foundation for the development of critical thinking in interdisciplinary education

Abstract. The article is devoted to a theoretical analysis of philological competence as a fundamental condition for the development of critical thinking within the system of

¹ кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін, Заклад вищої освіти "Львівський університет бізнесу та права", <https://orcid.org/0009-0008-6343-4806>

interdisciplinary university education. The starting point of the study is the understanding that engagement with scientific knowledge in any field is realized predominantly in textual form; therefore, the ability to read, interpret, and analytically comprehend texts determines the quality of educational and research activities regardless of disciplinary affiliation. In this context, philological competence is conceptualized not as a narrowly professional characteristic of humanities training, but as a metacompetence that provides the intellectual infrastructure for interdisciplinary cognition.

An approach to critical thinking as an interdisciplinary educational metacompetence is substantiated, the functioning of which is associated with the ability to work with texts of diverse scientific nature, taking into account their structural organization, argumentative logic, and contextual load. It is demonstrated that an insufficient level of philological skills among students of non-humanities disciplines leads to a predominantly reproductive mode of learning and complicates the integration of knowledge across different fields of science.

Special attention is paid to the analysis of philological tools for the development of critical thinking, including analytical reading, work with the conceptual apparatus, discourse and rhetorical analysis, and the interpretation of implicit meanings. It is argued that the systematic application of these tools creates conditions for a transition from superficial assimilation of information to its critical comprehension. The transformation of the professional role of the philologist in the modern university is also examined, emphasizing the function of the philologist as a facilitator of analytical practices and a mediator between disciplinary languages of knowledge. Prospects for integrating philological competence into interdisciplinary educational programs are outlined.

Keywords: philological competence; critical thinking; interdisciplinary education; analytical reading; scientific text; university education.

Вступ

Сучасна університетська освіта дедалі виразніше орієнтується на міждисциплінарні моделі підготовки фахівців, у межах яких знання перестає функціонувати як замкнена система дисциплінарних фактів і постає як динамічний простір інтерпретацій, аргументацій та концептуальних узгоджень. За таких умов особливої ваги набуває здатність працювати з текстами різної наукової природи, оскільки саме через текст здійснюється формулювання проблем, обґрунтування методів, інтерпретація результатів і передавання знання в академічному середовищі. Відповідно, якість освітнього процесу безпосередньо залежить від рівня сформованості мовно-аналітичних умінь учасників навчання.

У цьому контексті філологічна компетентність набуває значення універсального інтелектуального ресурсу, що виходить за межі гуманітарної спеціалізації та забезпечує когнітивну інфраструктуру міждисциплінарної освіти. Йдеться про сукупність умінь, пов'язаних із аналітичним читанням, інтерпретацією, роботою з поняттєвим апаратом і чутливістю до мовних та дискурсивних особливостей наукових текстів. Саме ці уміння створюють підґрунтя для осмислення складних концепцій у галузях, де формальна точність і логічна послідовність відіграють визначальну роль.

Науковці Березанська О., Блохіна І., Бортнюк Т., Ветрова Е., Гаврик В., Голя Г., Горбач Н., Доценко О., Дворянчикова С., Дроздова І., Здіховська Т., Кісельова А., Кузьменко О., Лісова Ю., Онуфрієнко Г., Папіжук В., Усата О., Шестакова С. та Юган Н. та інші у своїх дослідженнях розкривають проблематику української наукової мови й академічного письма, формування мовної та комунікативної компетентності здобувачів освіти, аналітичної роботи з науковими й медіатекстами, а також розвиток критичного мислення у вищій освіті як компетентнісно зорієнтованого підґрунтя міждисциплінарного навчання.

Актуальність проблеми зумовлена також тим, що розвиток критичного мислення в університетській освіті часто декларується як стратегічна мета, проте залишається недостатньо операціоналізованим у навчальних програмах негуманітарних спеціальностей. Унаслідок цього критичне мислення редукується до загальної навички оцінювання інформації, втрачаючи зв'язок із конкретними інтелектуальними інструментами, які забезпечують аналітичну роботу з текстом [1]. Філологічна компетентність у такій ситуації постає як системний чинник, здатний надати розвитку критичного мислення методологічної визначеності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі філологічної компетентності як основи розвитку критичного мислення в міждисциплінарній освіті. Для досягнення поставленої мети передбачено аналіз філологічної компетентності у структурі університетської підготовки, осмислення критичного мислення як міждисциплінарної метакомпетентності, визначення філологічних інструментів аналітичної роботи з текстом та обґрунтування трансформації професійної ролі філолога в сучасному університетському середовищі.

Результати

Філологічна компетентність у системі сучасної університетської освіти виходить за межі традиційного розуміння мовної підготовки й постає як сукупність інтелектуальних дій, спрямованих на осмислення, інтерпретацію та критичну реконструкцію текстів різної наукової природи. Йдеться про здатність працювати з текстом як інструментом мислення: розрізняти рівні значення, простежувати логіку викладу, співвідносити аргументацію з контекстом і виявляти смислові розриви або концептуальні неточності [2]. У такому вимірі філологічна компетентність функціонує як універсальна інтелектуальна інфраструктура навчання, що виходить за межі спеціалізованого мовного знання.

Міждисциплінарна модель університетської освіти загострює проблему нерівномірного розвитку цієї інфраструктури. Студенти природничих, технічних чи правничих спеціальностей, опановуючи складні теоретичні конструкції та професійну термінологію, часто залишаються обмеженими рамками інструктивного або репродуктивного читання. За таких умов текст сприймається як носій готових відповідей, а не як простір для аналітичної роботи. У цьому контексті філологічна компетентність виконує роль зв'язувальної ланки між дисциплінарним знанням і процесами його осмислення, забезпечуючи перехід від формального засвоєння до інтерпретації та оцінювання [3].

Важливим компонентом філологічної компетентності є рефлексивне читання, що передбачає одночасну роботу з формою, змістом і прагматикою тексту. Аналіз структури викладу, коректності дефініцій, способів аргументації та прихованих передумов дозволяє виявляти межі валідності наукових тверджень і умови їх застосування. Аналітична багатовекторність такого читання створює підґрунтя для розвитку критичного мислення, переводячи навчальну діяльність у режим активної інтелектуальної взаємодії з текстом [4]. У результаті філологічна компетентність набуває статусу метакомпетентності, що інтегрує мовні, когнітивні та рефлексивні виміри університетської освіти.

Критичне мислення в сучасній університетській освіті доцільно концептуалізувати як міждисциплінарну метакомпетентність, що забезпечує інтелектуальну здатність орієнтуватися в умовах надлишку, фрагментарності та прискореної циркуляції наукових знань, за яких робота з інформацією передбачає засвоєння змісту разом із систематичним аналізом його підстав, внутрішньої логіки та меж застосування. Функціонування цієї метакомпетентності пов'язане з умінням працювати з текстами

різної наукової природи – від теоретичних концепцій і нормативних документів до емпіричних описів і статистичних інтерпретацій – з урахуванням структурної організації, аргументаційної послідовності та контексту, у межах якого формується смисл висловлювань.

Міждисциплінарний статус критичного мислення зумовлений тим, що будь-яка наукова діяльність, незалежно від галузевої специфіки, реалізується у формі тексту, який підпорядковується певним дискурсивним правилам. Наукові статті, правові акти, клінічні протоколи або описи біологічних процесів відрізняються об'єктами дослідження й методами, проте демонструють спільні принципи побудови: проблематизацію, обґрунтування методології, аргументацію висновків і окреслення меж їх валідності. Здатність ідентифікувати ці структурні елементи дозволяє переводити взаємодію з текстом із площини буквального сприйняття у площину аналітичного осмислення та оцінювання наукової обґрунтованості [5].

Важливим виміром критичного мислення виступає мовна точність і чутливість до значенневих зсувів, оскільки варіації у формулюваннях, неявні припущення, риторичні стратегії або некоректно визначені поняття здатні суттєво змінювати інтерпретацію наукового повідомлення та практичні наслідки його використання [6]. Усвідомлення цих аспектів переводить аналітичну діяльність у режим роботи з текстом як когнітивною конструкцією, де мовні засоби, логічні зв'язки та контекстуальні рамки утворюють єдине поле для критичного осмислення.

За таких умов критичне мислення в міждисциплінарній освіті постає способом інтелектуальної організації роботи з науковими текстами, що охоплює взаємопереклад дисциплінарних мов, виявлення прихованих передумов знання та інтеграцію різнорідних пізнавальних перспектив у межах університетського освітнього простору.

Осмислення критичного мислення як міждисциплінарної метакомпетентності неминує зумовлює звернення до питання про інструменти, за допомогою яких така здатність може бути цілеспрямовано сформована в університетському освітньому просторі. Оскільки робота з науковими знаннями в усіх галузях реалізується переважно у текстовій формі, саме філологічні практики аналізу, інтерпретації та рефлексії виступають базовим операційним підґрунтям розвитку критичного мислення. У цьому контексті філологічна компетентність набуває функціонального значення як система інтелектуальних інструментів, що дозволяє структурувати взаємодію з текстами різної дисциплінарної належності та забезпечувати контроль за коректністю їх осмислення.

Відповідно, доцільним є розгляд конкретних філологічних інструментів, здатних підтримувати аналітичну роботу з текстом, виявляти смислові зсуви, логічні розриви та риторичні стратегії, які визначають характер інтерпретації наукових повідомлень у міждисциплінарному освітньому середовищі (табл.1).

Систематизація філологічних інструментів розвитку критичного мислення засвідчує, що їх ефективність визначається не ізольованим застосуванням окремих методів, а здатністю формувати цілісну аналітичну рамку роботи з текстом. У межах такої рамки читання, інтерпретація, аналіз поняттєвого апарату та риторична деконструкція функціонують як взаємопов'язані операції, що дозволяють переходити від поверхневого сприйняття інформації до її критичного осмислення.

Запропонований інструментарій створює умови для усвідомленої роботи з різними науковими мовами, знижує ризики некритичного запозичення понять і сприяє інтеграції різнорідних знань у межах університетської освіти. У цьому сенсі філологічні інструменти постають як методологічна основа міждисциплінарного навчання, що забезпечує розвиток критичного мислення через системну роботу з текстом як ключовим середовищем наукового пізнання.

**Філологічні інструменти розвитку критичного мислення в
міждисциплінарній освіті**

Філологічний інструмент	Аналітичний об'єкт	Опис інтелектуальної операції	Внесок у розвиток критичного мислення	Міждисциплінарний освітній потенціал
Аналітичне читання наукових текстів	Теоретичні статті, підручники, наукові звіти, нормативні документи	Спрямоване на виявлення логіки викладу, структури аргументації, способів постановки проблеми та співвідношення між тезами й доказами; передбачає реконструкцію внутрішньої організації тексту	Формує здатність оцінювати наукові твердження за критеріями обґрунтованості, послідовності та валідності, переводячи читання з рецептивного в аналітичний режим	Забезпечує універсальний інструмент роботи з текстами в юриспруденції, природничих науках, медицині, соціальних і технічних дисциплінах
Робота з дефініціями та поняттєвим апаратом	Термінологічні системи різних наук, ключові поняття, категоріальні схеми	Аналізує способи визначення понять, межі їх застосування, семантичні зсуви та варіативність тлумачень у різних контекстах	Розвиває здатність виявляти неточності, концептуальні підміни й логічні неузгодженості, що лежать в основі помилкових висновків	Сприяє коректному використанню термінів у міждисциплінарних дослідженнях і комунікації між фахівцями різних галузей
Дискурсивний аналіз і риторична деконструкція	Наукові тексти, публічні виступи, експертні коментарі	Зосереджується на виявленні мовних стратегій переконання, риторичних прийомів, імпліцитних припущень і ідеологічних рамок	Дозволяє критично оцінювати не лише зміст повідомлення, а й способи його подання, знижуючи ризик маніпулятивного впливу	Актуальний для аналізу науково-популярних текстів, політико-правових документів, біоетичних дискусій
Інтерпретація імпліцитних смислів	Підтексти, мовні натяки, замовчування, контекстуальні обмеження	Передбачає виявлення неявних смислових шарів, що не формалізовані у тексті, але впливають на його розуміння	Формує здатність виходити за межі поверхневого читання та враховувати контекстуальні й когнітивні чинники інтерпретації	Суттєво підвищує якість аналізу складних міждисциплінарних матеріалів
Порівняльний аналіз текстів різних дисциплін	Тексти з різних наукових галузей, що описують суміжні проблеми	Досліджує відмінності у мовних моделях, аргументаційних структурах і способах концептуалізації реальності	Розвиває здатність бачити множинність наукових перспектив і критично співвідносити їх між собою	Підтримує міждисциплінарну інтеграцію та формування гнучкого наукового мислення

Сформовано за [4, 6-11]

Міждисциплінарна трансформація університетської освіти зумовлює зміну професійної ролі філолога, яка поступово виходить за межі викладання мовних норм і

дедалі тісніше пов'язується з організацією аналітичної роботи з текстами різної галузевої належності. За таких умов філолог виконує функцію фасилітатора критичного мислення, забезпечуючи методологічну підтримку процесів інтерпретації, аргументації та рефлексії в освітніх ситуаціях, де перетин дисциплінарних мов потребує узгодження понять, логічних структур і смислових рамок.

Фасилітативний потенціал філолога реалізується через посередництво між дискурсивними режимами, що співіснують у межах університетського простору. Аналітична робота з текстами юридичного, природничого, медичного або технічного спрямування передбачає виявлення термінологічних відповідників у поєднанні з реконструкцією логіки побудови знання, аналізом типових аргументаційних моделей і виявленням прихованих передумов, що визначають специфіку наукового мислення в кожній галузі. Філологічна підготовка дозволяє структурувати таку діяльність, поєднуючи увагу до мовної форми з аналізом змістових і когнітивних аспектів тексту.

У педагогічному вимірі роль філолога як фасилітатора пов'язана з проектуванням навчальних ситуацій, у яких розвиток критичного мислення відбувається через керовану взаємодію з текстом. Формування аналітичних умінь забезпечується залученням до колективного аналізу, постановки запитань до текстових структур, зіставлення альтернативних інтерпретацій і перевірки аргументів на логічну узгодженість. Подібна організація навчальної діяльності формує спільну інтелектуальну основу для різних освітніх траєкторій, зберігаючи водночас цілісність і значущість дисциплінарної підготовки.

У підсумку, філолог у сучасному університеті виконує інтегративну функцію, сприяючи узгодженню аналітичних практик і формуванню освітнього середовища, у межах якого міждисциплінарність набуває операційного наповнення та методологічної визначеності.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє розглядати філологічну компетентність як системоутворювальну складову розвитку критичного мислення в умовах міждисциплінарної університетської освіти. Здатність працювати з текстом як когнітивною конструкцією, що поєднує мовну форму, логіку аргументації та контекстуальні передумови, визначає якість засвоєння знань у різних галузях науки й зумовлює перехід від репродуктивних моделей навчання до аналітично орієнтованих освітніх практик.

Установлено, що критичне мислення в міждисциплінарному освітньому просторі функціонує як метакомпетентність, реалізація якої безпосередньо залежить від рівня сформованості філологічних умінь, пов'язаних із читанням, інтерпретацією та оцінюванням текстів різної наукової природи. Саме через мовну точність, чутливість до значенневих зсувів і здатність виявляти приховані передумови знання забезпечується коректне співвіднесення дисциплінарних мов і подолання фрагментації наукового дискурсу.

Показано, що філологічні інструменти аналізу тексту: аналітичне читання, робота з поняттєвим апаратом, дискурсивний і риторичний аналіз, інтерпретація імпліцитних смислів – формують операційне підґрунтя розвитку критичного мислення, створюючи умови для усвідомленої взаємодії з науковою інформацією. Їх інтеграція в освітній процес сприяє формуванню спільної інтелектуальної рамки, у межах якої різні галузі знання можуть бути співвіднесені без редукації змісту.

Обґрунтовано, що в умовах міждисциплінарного університету професійна роль філолога зазнає трансформації, набуваючи рис фасилітатора аналітичних практик і медіатора між дисциплінарними дискурсами. Така роль забезпечує методологічну

підтримку розвитку критичного мислення та сприяє узгодженню освітніх траєкторій у межах спільного академічного простору.

Отже, філологічна компетентність може бути інтерпретована як ключова умова інтеграції критичного мислення в міждисциплінарну освіту, що потребує цілеспрямованого включення відповідних аналітичних практик у навчальні програми різних спеціальностей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням моделей міждисциплінарної підготовки викладачів і створенням освітніх курсів, орієнтованих на розвиток філологічно опосередкованого критичного мислення.

Список використаної літератури

1. Усата, О. Ю., Блохіна, І. О., & Гаврик, В. Я. Є. (2025). Адаптація освітніх інновацій для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в контексті науково-дослідної діяльності. *Академічні візії*, (41), 1–12. <http://eprints.zu.edu.ua/43077/1/1.pdf>
2. Онуфрієнко, Г. (2010). Українська наукова мова в структурі сучасної університетської освіти як об'єкт лінгводидактики. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, (50). <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/viewFile/3847/3892>
3. Доценко, О. Л. (2015). Формування мовної та комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Освітологічний дискурс*, (2), 109–116. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/osdys_2015_2_13.pdf
4. Дроздова, І. П. (2010). *Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ* (монографія). Харківська національна академія міського господарства.
5. Ветрова, Е. (2009). Взаємодія традиційних та інноваційних технологій викладання української мови студентам нефілологічних спеціальностей в умовах кредитно-модульної системи навчання. *Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. Мовознавство*, 26, 111–122. <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/mova26.pdf#page=111>
6. Кісельова, А. А. (2024). Основні аспекти опанування академічного письма здобувачами освіти нефілологічних спеціальностей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 23. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v70/70_2024.pdf#page=23
7. Бортнюк, Т. Ю., Горбач, Н. В., Голя, Г. М., & Здіховська, Т. В. (2025). Робота з медіатекстами як інструмент формування критичного мислення здобувачів освіти. *Вісник науки та освіти*. <https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/26072>
8. Шестакова, С. О. (2025). Компетентнісний підхід до розвитку академічного письма у вищій освіті України. *Академічні візії*, (49). <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/2408/2274>
9. Дворянчикова, С. Є., & Юган, Н. Л. (2018). Навчання критичного мислення в українських вишах: освітні тренди та виклики впровадження. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 6(2A), 51–56. [https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10747/1/Scientific Letters 2018_6%282A%29.pdf](https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10747/1/Scientific%20Letters%2018_6%282A%29.pdf)

10. Березанська, О. О. (2024). Розвиток критичного мислення в процесі вдосконалення іншомовної компетентності в читанні. *Академічні візії*, (32). <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/1169/1105>
11. Папіжук, В. О., Кузьменко, О. Ю., & Лісова, Ю. О. (2021). Критичне мислення як освітня інновація в Україні: здобутки та перспективи. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 3(43), 180–185. <http://eprints.zu.edu.ua/33530/1/32.pdf>